

LIHTSUSTATUD „ANNA KARENINA“

ENN SIIMER

Küsimusele, millest jutustab romaan „Anna Karenina“, vastas Lev Tolstoi: „Kui ma tahaksin väljendada kõike seda, mida pidasin silmas romaaniga, siis tuleks mul see tervenisti ümber jutustada.“

Lev Tolstoi, „Anna Karenina“. Instseneerija ja lavastaja: Mihhail Tšumatsenko (külalisena). Tõlkijad: Selma Holberg ja Ugala loominguline ühendus H.O.P.P. Kunstnik: Aime Unt. Helilooja: Siim Randla. Muusikaline kujundaja: Peeter Kononov. Liikumisjuht: Oleg Titov. Osades: Triinu Meriste, Aivar Tommingas (külalisena Vanemuisest) või Arvi Mägi, Priit Võigemast, Aarne Soro, Hilje Murel, Maria Soomets, Kadri Lepp, Vilma Luik, Anne-Reet Margiste, Tanel Ingi, Carita Vaikjärv, Jaana Kukk, Ott Aardam, Jaanus Kask, Peeter Jürgens, Anne Valge, Kiiri Tamm, Margus Vaher, Kata-Riina Luide ja Tobias Tammearu. Esietendused 9. ja 10. XII 2005 Ugala väikeses saalis.

Vene dramaturgiat, aga ka üldse vene kultuuri, leiab tänases Eestis vähe. Kindlasti vähem, kui see kultuur ja see dramaturgia vääriks. Ugala on selles osas olnud eesrindlik. Mitmed tänapäeva autorid (vennad Presnjakovid, Razumovskaja), aga ka vene klassika kullafondi kuuluvad teosed (Tšehhovi näidendid, Gogoli „Naisevõtt“, Rozovi Dostojevski-aineline „Vend Aljoša“) on just Viljandis lavale jõudnud.

Lev Tolstoi on eesti teatris olnud harv külaline. Ka vene laval ei kohta Tolstoi nime tihti. Kindlasti on Tolstoi eeskätt romaanikirjanik, kuid ta on kirjutanud ka näidendeid ning tema romaanegi on püütud dramatiseerida ja ekraniseerida. Peaaegu alati on tekitanud need poleemikat. Eesti laval oli viimane üldtunnustatud õnnestumine 1980. aastal Draamateatris Adolf Šapiro lavastatud „Elav laip“, peaosas Mikk Mikiver, kus tegi kaasa ka Juhan Viiding. Kuid siis oli tegemist Tolstoi näidendiga. Tema proosa puhul on aga vaieldamatuid õnnestumisi raske leida. Filmiversioone, olgu nad siis vene või Hollywoodi päritolu, on samuti halastamatult kritiseeritud, ja just kõrvutades neid aluseks olnud romaanidega.

Võib-olla on Tolstoi proosat üldse võimatu n-ö tõlkida teistesse kunstidesse? Kindlasti on lootusetu saavutada adekvaatsust romaaniga ning näib, et igasugune dramatiseerimine eeldab lavastajal-dramatiseerijal oma kindla nägemuse olemasolu. Tavaliselt valitakse siis välja mingi konkreetne tegevusliin ning ehitatakse sellele oma kontseptsioon. Olgu siinkohal sellise lähenemise heaks näiteks Viktor Rozovi dramatiseering Dostojevski „Vendadest Karamazovitest“ pealkirjaga „Poisid“. Ugala mängis seda Kaarin Raidi lavastuses „Vend Aljoša“ nime all.

Tundub, et lavastaja Mihhail Tšumatsenko lähtus Ugala „Anna Kareni-

nat“ lavastama hakates just samast loogikast. Võttis Tolstoi mahukast ja keerulise kunstilise struktuuriga romaanist välja Anna, Vronski ja Karenini armastuskolmnurgaga seotud liini, lisas sinna veidi seltskondlikku fooni ning taotles lavastusega Anna traagilise loo kujutamist. Paraku ei saa selle lavastuse puhul rääkida õnnestumisest. Miks siis?

Kas Tolstoid on võimalik dramatiseerida?

Tolstoi maailm on lihtne vaid pealiskaudsel hindamisel. Näib, et tema proosat ei saa dramatiseerida tavapäraselt, jättes kõrvale kõik selle, mis tundub olevat vähem tähtis. Ei ole ka Venemaal „Anna Karenina“ dramatiseeringutega vedanud. Enamasti on tulemuseks ikkagi lihtsustatud ja melodramaatiline lugu. Seepärast on viimasel ajal püütud romaanile läheneda teiste tegelaste seisukohalt. Viimati mõned aastad tagasi Peterburi Lensoveti-nim teatris Gennadi

Trostjanetski lavastusega, kus peategelaseks oli Karenin.

Tolstoi proosa, erinevalt näiteks Dostojevski omast, ei allu üksikute karakterite väljatoomisele, kaotused muutuvad liiga suureks ja tulemuseks on tavaliselt lihtsustatud skeem, mis kõlbaks küll aluseks seebiooperile või TV-seriaalile, teatrilaval aga jääb melodramaatiliseks. (Küll näib see skeem toimivat balleti puhul, sest Rodion Štšedrini muusikale loodud balletti „Anna Karenina“ on mitmeid kordi, sh ka Estonias edukalt lavastatud.)

Tolstoi proosa fenomen ei peitu karakterites, vaid tervikpildis, milles tegelaskujud on nagu üksikud mosaiigikillud. Vähemalt selle romaani puhul on sisu ja vorm lahutamatud. Üksikutest kildudest moodustub Tolstoile nii iseloomulik maailm, ühiskonnapilt, milles Anna-taoline võimas ja kirglik naine hukutab enda. Viska sellest mosaiigist paar kildu välja ja kogu pilt pudeneb

Tolstoi proosa fenomen ei peitu karakterites, vaid tervikpildis, milles tegelaskujud on kui üksikud mosaiigikillud.

Aivar Tommingase Karenini puhul on märgatavam tegelase sisemine areng, algul tuleb ta meie ette üsna ebameeldiva vanamehena, mispuhul tundub kohati enesest-mõistetavgi, et Anna-taoline naine hakkab uusi romantilisi suhteid otsima. Kuid seda sümpaatsemaks muutub Tommingase tegelane hiljem, kui vaatajal on juba selge, et Anna (Triinu Meriste) ja Vronski suhe ilmutab esimesi mõrasid.

koost. Anna langemine ja traagika, tema vaimne ja hingeline kõitvus tuleb esile just muu seltskonna ja teiste tegevusliinide taustal. Romaani mõte ja idee jääb paratamatult lihtsustatuks, kui Anna-Vronski-Karenini kõrval puuduvad teised, vaid näiliselt vähem tähtsad armastusliinid, eeskätt aga Kitty ja Levini liin. Romaan moodustubki väga erinevatest armastuse variatsioonidest ja just selles võtmes tuleb käsitleda ka kuulsat hobuste võiduajamise stseeni, mille lõpul Vronski oma lemmikhobuse Frou-Frou hukutab.

Tolstoi „Hobuse lugu“

Tolstoi proosa dramatiseeringutest kõneldes meenub mulle vaid üks vaiel-

damatu õnnestumine. See oli 1970-ndate lõpul tollases Leningradi Suures Draamateatris Georgi Tovstonogovi lavastatud „Hobuse lugu“. Tolstoi vaevalt kümneleheküljeline jutustus on minavormis lugu ühe traavli noorpõlvest, armumistest ja pettumistest, kokkupõrgetest temast tugevamate ja ka väetimatega, traavli hiilgeajast ja ka vanadusest. Mõte just see lugu teatrile dramatiseerida võis tulla vaid väga andekale inimesele. Tovstonogovile pakkus seda tollal ühe Moskva alternatiivteatri juht Mark Rozovski. „Hobuse loost“ tuli välja lavastus, milles tegelastena inimesi nagu polnudki, kuid mis ometi rääkis inimeste ühiskonnast ja kõlbelisest maailmast, veelgi enam – kogu inimkonna mo-

Anna (Triinu Meriste) ja Vronski (Priit Võigemast) suhetes puudub elekter, ilma milleta jääb Anna skemaatiliseks. Traagilist sügavust eeldav meeleheide on asendunud kergemeelsusega.

raalsest allakäigust. Võis julgelt öelda, et siin oli Tolstoi maailm leidnud adekvaatse lavalise lahenduse.

Nii et Tolstoi proosa on dramatiseeritav, kuid mitte tavaliste, jutustavate vahenditega. See eeldab lavastajalt oma kindlat ideed ja selle idee lahenduse nägemist teatraalses vormis. Idee, mis annab ka tavalisele loole mitmetähendusliku, eetilise ja inimliku sügavuse. Tavalise stoorina, traditsioonipärase instseneeringuna võib Tolstoi maailm lihtsustada sedavõrd, et suure tõenäosusega jääb järele triviaalne skeem.

Ugala Anna Karenina

Teater on ime. Banaalse süžeeaga operett võib sädelevas ettekandes kutsuda ka nõudlikus publikus esile vaimustuse. On vähemalt üks võimalus, kuidas ka lihtne dramatiseering võiks muutuda kõigele vaatamata teatrisündmuseks. Imed teatris saavad juhtuda ainult läbi näitleja. Seepärast võib ka keskpärane

teatritekst laval suure näitleja kaudu hakata elama uues võtmes. Kuid sellisel juhul on tegemist tõepoolest materjali vastupanu ületamisega ning näitleja peab oma isikuga täitma kõik dramatiseeringu puudustest tingitud lüngad. Siis juhtubki ime.

Triinu Meristel on eeldusi mängida traagilisi osi. Ta sobib selleks juba oma füüsisega ja võimega väljendada oma pilguga vastuolulisi tundeid. Meriste puhul köidavad kaks asja, mis peegeldavad Anna sisemisi heitlusi ja pingeid: tema ekslev, kuid üksikutele inimestele kauemaks peatuma jääv väljendusrikas pilk ning aeg-ajalt justkui sisemise haavatavuse varjamiseks ja pigem valulisust kui heameelt reetev naeratus. See naeratus jääb meelde, jääb kummitama. Kuid oma raske ülesandega saab ta hakkama vaid üldjoontes. Ta eristub kogu ülejäänud seltskonnast nii oma suursuguse hoiaku kui ka silmatorkavate tulettide poolest. Meelde jääb Anna mäng-

Triinu Meriste
puhul köidavad
kaks asja, mis
peegeldavad
Anna sisemisi
heitlusi ja pingeid:
tema ekslev, kuid
üksikutele
inimestele
kauemaks
peatuma jääv
väljendusrikas
pilk ning aeg-ajalt
justkui sisemise
haavatavuse
varjamiseks ja
pigem valulisust
kui heameelt
reetev naeratus.

levalt esitatud unenäojutustus Vronskist ja Kareninist: hoides mõlemas käes õuna – vaadates kord ühe kord teise poole. Ta räägib kahest mehest oma elus naljatledes ja mängeldes ja samas mõlemast õunast isukalt suutäisi haugates.

Meriste kõige elamuslikum stseen on tema sonimisega segunev heitlus haiguse ajal, mil ta palub andestust Kareninilt. Siin on Meriste mängus mingi omapärane saladus, mis jääb otsima järge ja süvenemist, kuid paraku on juba järgmises stseenis Anna meie ees samasugune, nagu ta oli enne haigust.

Arusaamatused Anna ja Vronskiga

Kuid kõige olulisem puudujääk Anna juures – me ei näe ei pilgus ega ole-

kus seda salapärast võimsat tõmmet Vronski poole, mis paneb teda meeletusi tegema ja teiste arvamusi trotsima. Anna ja Vronski suhetes puudub elekter, ilma milleta jääb Anna skemaatiliseks. Traagilist sügavust eeldav meeletu on asendunud kergemeelsusega. Kas seda siis taotleski lavastaja? Kui jah, siis jääb vaid üle näitlejale kaasa tunda.

Hoopis pealiskaudseks jääb aga lavastuses Priit Võigemasti Vronski. Kas Vronski väline sarnasus Puškiniga (bakenbardi ja kräsupä) on taotluslik või juhuslik? Tõepoolest, Puškini armulood on olnud vägagi pikantsed ja kuulsad, kuid Vronski puhul ei paista kuidagi silma see, miks peaks naised temasse nii kergesti ja meeletult armuma.

Ugala teatri fotod

Arvi Mägi on Kareninina alguses märksa sümpaatsem kui Tommingas, tema sõrmenõksatused pole nii eemaletõukavad kui Tommingase kontrollimatud harjumused, kuid samavõrra piiratumaks jääb Mägi puhul tegelaskuju areng ja vähem veenvaks ka andeksandmise stseen.

Kas polegi siin selle lavastuse kõige haavatavam külg – me ei saa lõpuni aru, mis on sellise Vronski veetluse võti. Romaanis tõuseb ta esile pika, sihvaka ja vitaalse tegelasena. Siin näeme pisi-kest ja iroonilist, võib-olla isegi kütünilist Vronskit, kes näikse olevat üpris ükskõikne nii temasse meeletult armunud Kitty (Maria Soometsalt jälle üks ilus väikeroll – milline võiks olla küll tema mängitud Anna?) kui ka Anna suhtes. Võigemasti kangelane on juba varakult sama elupettunud kui Karenin, kusjuures me ei saagi aru, kas põhjus on näitlejas või lavastaja kontseptsioonis.

Dramaatiline kangelane – Karenin

Romaani kõige dramaatilisem tegelane on Karenin. Sugugi juhuslikult ei ole just Karenin viimase aja dramatiseeringute keskmes. Võib-olla on nimelt Karenin romaani kõige kõitvam ja kas mitte ka tänapäevasem kuju. Aivar

Tommingas ja Arvi Mägi mängivad Kareninit täiesti erinevalt. Aivar Tommingas on pikk, hallide bakenbardidega mees, kes, hõivatuna oma riigimehetööst, tunneb ise piinlikkust, et ei saa oma kaunile ja suursugusele naisele piisavalt tähelepanu osutada. Tommingase puhul on märgatavam tegelase sisemine areng, algul tuleb ta meie ette üsna ebameeldiva vanamehena, mispuhul tundub kohati enesestmõistetavgi, et Anna-taoline naine hakkab uusi romantilisi suhteid otsima. Kuid seda sümpaatsemaks muutub Tommingase tegelane hiljem, kui vaatajal on juba selge, et Anna ja Vronski suhe ilmutab esimesi mõrasid. Tommingas mängib veenvalt välja naisele andeksandmise haiguse ajal.

Pean tunnustama, et Arvi Mägilt ootas selle karakteri mängimise juures enamat. Olen teda näinud õige mitmete väikeste rollide suurepärase esitajana (silme ees on tänini tema osatäitmised

„Meie linnakeses“ ja „Aarete saares“) ja näis, et ka faktuurilt peaks ta hästi vastama sellele karakterile. Mägi on kasvult väiksem, märgatav on tema lühidus võrreldes Annaga. Kui Tommingase puhul äratav tähelepanu tema vanusevahe Annaga, siis Mägi puhul on selliseks kontrastiks kasvupahe. Mägi on alguses märksa sümpaatsem kui Tommingas, tema sõrmenõksatused pole nii eemaletõukavad kui Tomminga kontrollimatud harjumused, kuid samavõrra piiratumaks jääb Mägi puhul tegelaskuju areng ja vähem veenvaks ka andeksandmise stseen.

Väiksematest osatäitmistest jääb meelde Dolly (Hilje Murel) ja Stiva (Arne Soro) duett, kuid ülejäänud näite-seltskonna suhtes – laval on aga peaaegu kogu Ugala trupp – olen päri Alvar Loogi arvamusel, et massistseenides tekib tunne, nagu viibiksid mõnel lavakooli diplomietendusel („Suur lavastus väikeses saalis“. Sakala 14. XII 2005.). Korrekselt ja ilusasti kokkumängitud tantsud ning seltskonnastseenid.

Muusika ja kujundus

Nii muusikaline kujundus kui ka kunstnikutöö on selle lavastuse juures kõrge klassist. Muusika on Tolstoi lavale seadmisel oluline komponent, sest võimaldab anda edasi neid aimatavaid nüansse, mis on olulised tegelaste hingemaailma tajutavaks tegemisel. Muusikaga saab anda edasi selle raskesti sõnastatava tunnetuse, mille Tolstoi on saavutanud oma teoste vormi ja kompositsiooniga. Selle lavastuse muusikalises kujunduses jäävad eelkõige meelde üksikud ja korduvad, täpselt ajastatud helid. Helilooja Siim Randla ja muusikalise kujundaja Peeter Konovalovi koostöö on olnud edukas ning tulemuseks on hästi läbi komponeeritud lavastus, milles muusikat eraldi nagu polegi, ometi on see foon paljude stseenide juures äärmiselt oluline.

Samuti kõrge klassist on Aime Undi kunstnikutöö, kogu lava piirav must valgepitsiline horisont mõjub aristokraatlikult ja haakub hästi näitlejate suursuguste tualettidega. Lava keskel kõrguvad liikuvate klaasidega peegelsambad, mida näitlejad vastavalt tegevuskohale liigutavad, annavad võimaluse varieerida misanastseenide rütmilist ülesehitust, markeerides samal ajal ka lossi interjööri.

Täiesti arusaamatuks jääb mulle aga kavalehe kaas ja lavastuse plakat. Sellist Võigemasti ja Meriste imala alatooniga lembestseeni lavastuses õnneks pole.

Mihhail Tšumatsenkol on see nüüd juba teine vene klassikal põhinev lavastus Ugalas. Gogoli „Naise võtmise“ puhul oli kindlalt näha, miks tahtis lavastaja selle materjaliga just siin ja praegu töötada. „Naise võtmises“ oli oma salapärase mõistatus, mis avas mitmeidki näitlejaid ootamatust küljest ja kõlas kokku meie tänase maailmaga. „Anna Karenina“ juures jääb lavastuse olemuslik mõte kuhugi peitu. Ma ei mõista, miks just nüüd oli tarvis lavastada „Anna Kareninat“, lavastus sellele vastust ei andnud. Vronski ja Anna suhe on ajatu *love story*, mis ilma Tolstoile omase eetilise maailmata taandub lihtsakoeliseks armastuslooks. Kareninist võinuks kujundada üpriski tänapäevase kangelase, kuid dramatiseeringu poolt seatud piirid seda paraku ei võimalda. Arusaamatuks jääb ka see, miks seda näitlejate mängulaadilt suurt saali eeldavat lavastust mängitakse Ugala väikeses saalis?

Praeguses vene teatris tegutseb palju põneva käekirjaga lavastajaid ja on natuke kahju, et seda nii olulist ja meie jaoks juba eksootiliseks muutunud kultuuri seekord nii pealiskaudselt on tutvustatud.